

Використані джерела

1. Громов Г.Р. Очерки информационной технологии / Г.Р. Громов. – М. : Изд-во ИНФОАРТ, 1992. – С. 20-27.
2. Каныгин Ю.М. Основы когнитивного обществознания (Информационная теория социальных систем) / Ю.М. Каныгин. – К. : Украинская Академия информатики, 1993. – С. 191.
3. Колин К.К. Актуальные проблемы социальной информатики / К.К. Колин // Социальная информатика – 93 : сб. науч. трудов. – М. : Наука, 1993. – С. 5-18.
4. Колин К.К. Опережающее образование и проблемы информатики / К.К. Колин // Международное сотрудничество. – М., 1996. – № 2. – С. 10-21.
5. Колин К.К. Социальная информатика : учеб. пособ. для вузов / К.К. Колин. – М. : Академический проект. – М. : Фонд «Мир», 2003. – 432 с.
6. Практическая Андрагогика : монография. Книга 2. Опережающее образование взрослых / под ред. д.п.н., проф. В.И. Подобеда, д.п.н., проф. А.Е. Марона. – изд. второе, доп. – СПб. : ГНУ ИОВ РАО, 2009. – 404 с.
7. Филиппова Л.Я. Развитие украинского высшего образования информационно-документного профиля в контексте проектов ЮНЕСКО / Л.Я. Филиппова // Информационное образование и профессионально-коммуникативные технологии XXI века : сб. матер. Междунар. науч.-практ. конф., Одесса, 11-13 сентября 2008 г. – С. 12-14.
8. Цвылѐв Р.И. Постиндустриальное развитие. Уроки для России / Р.И. Цвылѐв. – М. : Наука, 1996. – 206 с.
9. Отчет Программы ЮНЕСКО «Информация для всех» (2006-2007 гг.). Сектор коммуникации и информации [Электронный ресурс] / пер. с англ. Е.В. Малявская. – Режим доступа: http://www.ifarcom.ru/files/Documents/2009/ifar_report_2006_2007_rus.pdf. – Назва з екрана.
10. Українська мова за професійним спрямуванням : програма курсу для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (спеціаліста, магістра медичного та ветеринарно-медичного спрямувань) [Електронний ресурс] / укл.: С.В. Шевчук, І.В. Клименко. Зі змінами, внесеними згідно з наказом МОН №259 від 29.03.10 р. – Режим доступа: http://www.mon.gov.ua/images/newstmp/2009_1/23_12/2/nakaz_mon_1150.doc. – Назва з екрана.

УДК 81'366:001.4:656.4/9

О.М. Тур

СУФИКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Стаття містить аналіз можливостей суфіксального способу творення термінів. Автор охарактеризував найпродуктивніші моделі творення термінів для позначення понять документознавчої галузі: абстрактних віддієслівних іменників, що є назвами процесів і дій, назв пристроїв і механізмів, людей за видом виконуваної ними роботи та ін.; причини заміни одних суфіксів іншими, зникнення непродуктивних суфіксів.

Ключові слова: терміни документознавства, деривація, похідні слова, творення слів за допомогою суфіксів, продуктивні моделі творення термінів.

О.М. Tur

SUFFIXAL WAY BUILDING TERMS DOCUMENTATION

The article deals with the analysis of variants of suffixal method of term formation. The author characterized the most productive models of term formation in order to determine the notions of the term system of documentation: abstract verbal nouns denoting the processes and actions, names of devices and mechanisms, persons according to their occupation etc.; the reasons of change one suffix by others, disappearance of unproductive suffixes.

Keywords: the term system of documentation, derivation, derivative words, suffixal word formation, productive model of term formation.

Широким діапазоном варіювання суфікси виразно відрізняються від префіксів [5, 10]. Вони виконують функцію ономаціологічного базису, відносячи похідні до тієї чи тієї поняттєвої категорії й експліцитно відображаючи категоріальні зв'язки понять певної галузі. Суфіксація є одним із найбільш поширених способів творення як загальноживаних слів, так і термінів. У процесі творення термінів цим способом відбувається «включення вихідного знака в клас знаків, позначених суфіксом» [8, 281].

Вивчення можливостей суфіксального способу творення термінів досліджуваної галузі, на наш погляд, доцільно проводити в межах лексико-тематичних груп термінів. Це дасть змогу оцінити продуктивні та непродуктивні моделі творення терміноодиниць, сприяючи цим самим унормуванню термінологічної галузевої лексики.

Основним засобом номінації дій, процесів та операцій є суфікси **-нн(я)**, **-анн(я)**, **-енн(я)**, **-інн(я)**, яким властиве загальне словотвірне значення опредметненої дії, процесу та які додаються до дієслівних основ. Такі терміни означають не саму дію в її конкретному вияві, а лише назви процесів та дій. «Дієслівність як граматична категорія в технічній термінології, – говорить Г.О. Винокур, – виступає не у формі самих дієслів, які не можуть бути виразниками логічного суб'єкта, а у формі абстрактних іменників, що зберігають значення дії, але поєднують його зі значенням абстрактної предметності» [1, 13]. На думку вченого, абстрактні віддієслівні іменники на **-ння** у складі термінології є «...ідеальними термінами для визначення технічних процесів» [1, 14]. Розглядаючи суфіксальну термінологічну деривацію, можна виявити деякі особливості у творенні термінів за допомогою зазначених морфем:

1. Вони можуть утворюватися як від власномовних, так і від запозичених основ: *вимірювати – вимірювання, упорядити – упорядження, класифікувати – класифікація, диференціювати – диференціювання, акумулювати – акумулювання, інформувати – інформування*.

2. Часто бувають членами словотвірних ланцюгів, які відображають системні зв'язки понять: *анотація – анутовати – анутування,*

реферат – реферувати – реферування, публікація – публікувати – публікування.

3. Позначають численні технологічні операції та дії (*комплектування, депонування, керування, бібліографування, оцифрування*).

Можемо виділити такі типи твірних дієслівних основ:

- префіксальні основи із суфіксом **-ува(-юва-)**: *відвідування, репродукування;*
- безпрефіксні основи із суфіксом **-ува(-юва-)**: *інформування, індексування, анутування, реферування, реєстрування, сканування;*
- префіксальні основи із суфіксом **-а-**: *подання, роздивляння, укладання, видання;*
- безпрефіксні основи із суфіксом **-а-**: *читання, пізнання;*
- безпрефіксні основи із суфіксом **-і(-и-)**: *старіння, володіння;*
- префіксальні основи із суфіксом **-и(-і-)**: *дослідження, знешкодження, відновлення, збагачення, відхилення.*

5. У сучасній українській науковій мові взагалі й у терміносистемі документознавчої галузі зокрема диференціюються види віддієслівних іменників на позначення тривалих (постійних) і нетривалих дій та процесів (на відміну від російської). Використання таких термінів допомагає розрізняти значення процесу та результату дії: *розповсюдити – розповсюдження, розповсюджувати – розповсюдження; розмежувати – розмежування, розмежовувати – розмежовування.*

6. Помітна тенденція до дедалі активнішого утворення складних віддієслівних іменників із суфіксами **-анн(я)**, **-енн(я)**, **-інн(я)**: *книгорозповсюдження, фотодокументування, фондоутримання.*

Терміни, утворені за допомогою суфіксів **-нн(я)**, **-анн(я)**, **-енн(я)**, **-інн(я)**, **-уванн(я)**, **-юванн(я)**, можуть також означати певні виробничі процеси, конкретні дії: *інформування, комплектування, анутування, реферування, депонування, обслуговування, розмішування, найменування; збільшення кількості внаслідок певних дій: копіювання, дублювання.*

В українській документознавчій терміносистемі високопродуктивним є творення віддієслівних іменників, що мають значення опредметненої дії, за допомогою нульової суфіксації («сутність цього способу в тому, що

твірне слово усікається і до усіченої частини додається нульовий суфікс із нульовим закінченням» [3, 117]: *зсувати – зсув (рядка), описувати – опис, передруковувати – передрук, перекладати – переклад, записувати – запис.*

Оскільки суфікс **-тт-(я)** зі значенням виразно предметної дії приєднується до префіксальних основ з переважно односкладовим коренем, що закінчується на голосний звук, а кількість таких словотвірних основ у терміносистемі документознавства обмежена, то можемо говорити про поодинокі приклади: *вибуття (із фонду).*

Суфікс **-к-(а)** бере участь у творенні назв предметів, за допомогою яких виконується дія: *підпірка, накривка каталогової шухляди* [7, 224]; а також назв об'єктів документознавчої сфери: *закладка, вкладка, заставка, збірка, обкладинка, довідка, наклейка, позначка, роздруківка* тощо.

Використання суфікса **-к(а)/-овк(а)** для називання процесів не є властивим для української мови, тому однозначно позитивним явищем варто вважати поступове вилучення з ужитку протягом останніх десятиріч термінів, утворених за його допомогою. Помітною є тенденція заміни суфікса **-к(а)** з непригаманним українській мові значенням процесу продуктивним українським суфіксом **-ни(я)**. Таким чином одночасно досягається розмежування назв процесів і назв, що позначають результат дії.

Для позначення об'єкта або наслідку дії вживаються терміни, утворені за допомогою суфіксів **-нок, -ок**: *малюнок, додаток, список, заголовок, відбиток.*

Успішно конкурують із власномовними суфіксами на позначення дій та процесів іншомовні суфікси **-ацій(а), -цій(а)**, які, щоправда, активізувалися у термінотворенні й менше використовуються у загальній мові. Наприклад, деривати з морфемою **-аці(я)** творяться від дієслівних основ із суфіксом **-ува-** (рідше **-ізува-**): *стабілізувати – стабілізація, репродукувати – репродукція, уніфікувати – уніфікація*. З огляду на те, що автохтонний суфікс **-ни(я)** може також вільно приєднуватися до іншомовних основ, він стає стримуючим фактором абсолютного використання морфеми **-аці(я)**: *стандартизація – стандартизування, деталізація – деталізування*. Утворені за

допомогою суфікса **-аці(я)** документознавчі терміни можуть позначати конкретні дії (в т. ч. й ті, що позначають специфічні процеси): *реєстрація, генералізація, комунікація, систематизація*; документи та їхні сукупності: *публікація, дисертація, документація*.

У запозиченнях виділяємо малопродуктивні суфікси **-аж** (*тираж, стелаж*), **-ал** (*оригінал, журнал*); **-ат** (*дублікат, формат, адресат, плакат*), **-ур(а)** (*література, партитура*), **-арій** (*глосарій, гербарій*), **-ет** (*буklet, пакет*), **-ив** (*масив, актив*), **-ик(а), -ік(а)** (*комунакативістика, журналістика, інформатика, графіка*), **-инг/інг-** (*моніторинг*). Формант **инг-** як морфема спочатку усвідомлювався лише в англійській мові, з якої запозичувалися слова, що закінчувалися на **-ing**. Зі збільшенням кількості запозичень і їхньою адаптацією до нових умов функціонування цей формант став вичленовуватися в українській мові як суфікс.

Найпродуктивнішими моделями творення термінів для позначення осіб, виконавців певної дії є «основа дієслова + **-ач**»: *читач, користувач, укладач, вичитувач, споживач*; та «основа дієслова + **-атор**»: *класифікатор, систематизатор, анотатор, предметизатор*. Причому більшість із них має тенденцію ставати членом композита: *фондоутримувач, книгоперепишувач*. Для термінів із зазначеними суфіксами характерна полісемія (*споживач – особа, що використовує, споживає що-небудь, споживач – пристрій, що має властивість споживати що-небудь*). Менш продуктивні утворення на позначення осіб, виконавців певної дії із суфіксами **-ор** та **-ер** (такі терміни, як правило, творяться від дієслівних основ іншомовного походження із морфемою **-ува(-юва)**): *фундатор, редактор, гравер, хакер*), **-ат, -ант** (*адресат, комунікант*). Праслов'янський суфікс **-арь-**, запозичений з латинської мови (**-ariu-s**), уживався при творенні назв людей за їхньою професією: *винарь, глинарь, косарь*. В українській мові XVII – XVIII ст. значення суфікса **-ар-** розширилося, за допомогою нього утворювалися назви людей за іншими ознаками: *господар, владар*. У сучасній термінології документознавства спостерігаємо поодинокі приклади іменників із суфіксом **-ар-**. Вони утворилися від основ іменників: **-ар** (*книгар*).

Для творення документознавчих термінів на позначення предметів, які виконують певну процесуальну дію, використовуються суфікси **-чик** (*покажчик*), **-ій** (*носій*), **-ник** (*роздільник, визначник*). Терміни, які вказують на заняття особи, назване мотивувальним словом, а також сукупність осіб, утворюються за допомогою малопродуктивних у такій ролі суфіксів **-ств(о)**, **-цтв(о)**: *авторство, читацтво*.

Праслов'янський суфікс **-іко-** чи його пізніший ускладнений варіант **-ьн-ик-** використовувався для утворення назв людей за видом виконуваної ними роботи: *ремесленикъ, чередникъ*. Продуктивним в українській мові він став у ХХ ст.: *полільник, дослідник, власник, аграрник, межувальник, землевласник* тощо. Проте серед документознавчих термінів слів із цим суфіксом мало: *книжник, замовник, палітурник*. Говорячи про українські іменникові суфікси на позначення назв суб'єкта дії, слід зауважити існування паралельних суфіксів для творення тотожних або синонімічних понять **-ар-** – **-ник-**: *книгар* – *книжник*. Зіставлення таких паралельних продуктивних-непродуктивних суфіксів допомагає окреслити процес вибудовування системи суфіксів української мови, з'ясувати причини зміни одних суфіксів іншими, змертвіння непродуктивних суфіксів і появу нових і, насамкінець, виробити рекомендації щодо унормування словотвірної системи різних галузей людських знань. Наприклад, структури найменувань осіб за родом занять із суфіксами **-ник-**, **-щик-** взаємозамінні. Проте нині суфікс **-ник-** є продуктивнішим, а суфікс **-щик-** малопродуктивним для української мови, але основним при творенні назв осіб за родом занять у російській мові.

Типовим для сучасної термінодеривації є словотвірний тип із суфіксом **-ість**, за допомогою якого утворюються іменники «для вираження ознаки абстрагованості від предмета або властивості чого-небудь» [6, 16]: *інформативність, функціональність, знаковість, цінність, періодичність, системність*. Такі терміни можуть виражати властивості об'єктів (*дискретність, динамічність, відкритість, багатоаспектність, оперативність, комплектність, науковість, доступність, релевантність, компактність*), властивості суб'єктів (*зацікавленість, поінформованість*), показники (*ємність*

дискети). Цей словотворчий формант виявляє високу продуктивність, що цілком відповідає загальній тенденції розвитку системи словотвору у спеціальній підмові – «спеціалізації... продуктивних словотвірних моделей на вираження певних категорій понять» [4, 134].

Опредмечені назви якостей утворюються за допомогою суфіксів **-ин-** та **-от-**, наприклад: *частота, повнота, глибина, товщина, новизна*. У складі сучасної української документознавчої терміносистеми як самостійні терміни такі лексичні одиниці не вживаються, а функціонують у структурі термінологічних словосполучень: *частота використання, повнота бібліографічного опису, глибина анотації, новизна інформації*. Це пояснюється об'єктивною причиною: такі іменники виконують роль визначника певних властивостей, позначуваних іншим словом словосполучення.

Сучасна термінодеривація тяжіє до утворення складених найменувань на позначення об'єктів, їхніх ознак і процесів. Визначальну роль при їхньому творенні відіграють прикметники, оскільки вони є основними виразниками характеристики понять, предметів і явищ, класифікують та диференціюють їх. Прикметники, що входять до складу українських документознавчих термінів-словосполучень, найчастіше творяться за словотвірними моделями: «**основа іменника + суфікс -ов(ий)**»: *бланковий, етикетковий, накладовий, обкладинковий, обсяговий, паперовий, онлайнний, офлайнний, довідковий, звуковий службовий*; та «**основа іменника + суфікс -н(ий)/-ичн(ий)**»: *абзацний, афішний, газетний, електронний, інтерактивний, ілюстраційний, коректурний, курсивний, нотний, офортний, офсетний, палітурний, поліграфічний, редакційний, репродукційний, ротаційний, рубрикаційний, титульний, трафаретний, форзацний, фотополімерний, фототипний*. Кожна з цих номінацій означає «такий, що характеризується якістю відповідно до значення мотивуючого іменника». Більшість із наведених термінів утворені від запозичених твірних основ. Поодинокі прикметники, які уточнюють значення родового поняття в словосполученні, утворені за допомогою приєднання суфікса **-н-** до твірної основи, що є прізвиськом, наприклад: *конгревне (тиснення)* – від Б. Конгрев

(В. Congreve) – прізвища англійського винахідника. Додаванням до іменникових твірних основ (найчастіше запозичених) українського суфікса **-ськ(ий)** утворено низку відносних прикметників: *автографський, авторський, громадсько-політичний, друкарський, літографський, редакторський, друкарський, управлінський*.

За цією моделлю утворено й деякі видавничі номінації від власних назв: від прізвища винахідника спеціальної азбуки для сліпих людей Л. Брайля – назву особливого виду друку – *Брайлівський*; від прізвища англійського власника папірні в Мейдстоні Ватмана – назва паперу – *ватманський*; від прізвища американського бібліотекознавця Ч.Е. Кеттера (Cutter) – назву умовного позначення прізвища автора видання чи першого слова назви твору, яке складається з першої літери прізвища (назви) і порядкового номера цього прізвища (назви) за авторськими таблицями – *Кеттерівський знак*. У сучасній УДТ, проте, зовсім не використовується поширена в українській науково-технічній мові початку ХХ ст. модель від власних назв на зразок *Брайлів друк*. Ця модель творення термінів була витіснена протягом другої половини ХХ ст. у зв'язку з вимушеним наслідуванням УДТ російських словотвірних моделей. Загалом терміни, утворені від власних назв, нечисленні в сучасній УДТ.

Терміни, які вказують на місце здійснення дії, утворюються за допомогою суфіксів **-ищ(е), -льн(я), -н(я)**: *сховище, читальня, друкарня*. Поодинокими є терміни з предметним значенням, утворені за допомогою суфікса **-ищ(я)**: *книжкова полиця, глаголиця, кирилиця*. З таким само предметним, об'єктним значенням постають терміни, утворені за допомогою суфіксів **-нок, -ок**: *малюнок, відбиток, список, додаток*.

Для позначення сукупності творів певного автора або літератури про нього вживається суфікс **-іан(а)**: *Ленініана, Шевченкіана, Франкіана*; сукупності документів певної тематики – **-ік(а)**: *Росіка, Україніка*; **-ація**: *документація, пагінація, інформація*.

Проблематичним питанням залишається правомірність уживання активних дієприкметників, утворених від дієслів за допомогою суфіксів **-уч(ий), -юч(ий)**. Мовознавці вважають їх периферійними дієслівними похідними щодо морфологічної системи української мови [9, 441]. Активні дієприкметники в українській мові мають обмежене коло вживання, проте у фаховому мовленні документознавців трапляється такі терміни: *узагальнююча праця, записуючий пристрій, бібліографуюча установа*. Не можна не погодитися з думкою К.Г. Городенської, що в українській мові є власні ресурси для творення активних дієприкметників [2, 13]. Отже, для вираження призначення чого-небудь виконувати певну активну дію, спрямовану на інший об'єкт, слід вживати віддієслівні прикметники із суфіксом **-льн-**, який приєднується до основ дієслів недоконаного виду (*засвідчувальні документи, записувальний пристрій*); здатність чого-небудь виконувати активну дію, спрямовану на щось, передають прикметники із суфіксом **-івн-** (*руйнівний*). Пасивні дієприкметники у терміносистемі документознавства утворюються за допомогою суфіксів **-ен-, -н-**: *обґрунтовані рішення, установлений порядок*.

Отже, суфіксація є одним з основних способів утворення термінів документознавчої галузі. Характер суфіксальних дериватів на позначення конкретних груп понять, використання при цьому однотипних (іменникових та дієслівних) основ свідчить про системність аналізованої термінології. Суфікси, які беруть участь у термінотворенні, з одного боку, формують дериваційні парадигми досліджуваних термінів, які належать до певної поняттєвої категорії, з другого – виступають своєрідними константами у структурах, утворених за їхньою допомогою. Особливо високу активність і регулярність в українській термінології документознавства виявляють суфікси, за допомогою яких утворюються терміноодиниці таких тематичних груп, як назви дій та процесів, властивостей.

Використані джерела

1. Виокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г.О. Виокур // Труды МИИФЛИ : сб. статей по языкознанию. – М., 1939. – Т. V. – С. 46-56.
2. Городенська К. Проблеми словотвірної ідентичності в українській термінології / К. Городенська // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – К., 1998. – С. 10-13.
3. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : навч. посіб. / В.О. Горпинич. – К. : Вища шк., 1999. – 208 с.
4. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
5. Клименко Н. Основи морфеміки сучасної української мови / Н. Клименко // Українська мова та література. – 2000. – № 29-32. – 94 с.
6. Ковалик І.І. Словотворча категорія назв абстрактних понять у східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами / І.І. Ковалик // Питання слов'янського мовознавства. – Кн. 7, 8. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1963. – 81 с.
7. Комова М. Українська документознавча термінологія: шляхи творення та функційні особливості : монографія / М. Комова. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 316 с.
8. Кубрякова Е.С. Теория номинации и словообразование / Е.С. Кубрякова // Языковая номинация (виды наименований). – М. : Наука, 1977. – С. 222-302.
9. Сучасна українська літературна мова : підр. / А.П. Грищенко та ін.; за ред. А.П. Грищенка. – К. : Вища шк., 1997. – 493 с.

УДК 651.4:001.5(477)

В.В. Добровольська

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДОКУМЕНТАЦІЄЮ

В статті здійснено теоретико-методологічний аналіз системи управління документацією та репрезентовано методику удосконалення цієї системи в органах управління.

Ключові слова: *система управління документацією, методологія, системний, функціональний, структурний, модельний підходи, методика, органи управління.*

V.V. Dobrovolska

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS OF THE RECORDS MANAGEMENT SYSTEM

The article elucidates the theoretical and methodological analysis of the records management system, but also is represented the method of its improvement in the managing authorities.

Keywords: *records management, methodology, systematic, functional, structural, modeling approaches, methods, managing authorities.*